

Georges de Schutter

De studie van de Nederlandse en Friese dialectsyntaxis sedert 1990.

Een bibliografisch overzicht¹

Abstract

This article is in the first place a continuation of the survey I published in the first *T&T Themanummer* on Dutch (and in a subsidiary way also Frisian) dialect syntax (De Schutter 1990). It opens with a short characterisation of work done in the domain, the most striking feature being the dramatic degeneration of traditional geographical methods (which is, however, compensated for by two *syntactic atlas projects*). Input from dialects has recently been used in a massive way to illustrate and further dig into issues provided by theoretical linguistics, mainly adapting the principles and parameters paradigm. The second important issue is the attention paid to interference between dialects, regiolects and standard varieties.

The article further consists of short surveys of various syntactic topics. This overview is divided into three domains: a section on word categories, one on syntactic rules (combinations of words and constituents), and morphological concomitant phenomena, and a short section on the pragmatic interpretation of some constructional types. The most popular item of study in the latest decade appears to be that of morphosyntactic adaptations in CP-heads: COMP-flexion and incorporation of pronominal clitics.

1. Algemene doelstellingen

Dit artikel brengt een vervolg op De Schutter 1990, een beredeneerd overzicht van de syntaxisstudie van Nederlandse en Friese dialecten, en in bescheiden mate ook van de Friese standaardtaal, vanaf het begin van de dialectstudie tot het genoemde jaar. Bij het laatste onderzoeksobject (de Friese standaardtaal) waren twee beperkingen mee ingecalculeerd: enerzijds een bewust gehan-

---

¹ Ik wil graag M. Devos en Sj. Barbiërs danken voor het signaleren van een aantal omissies in een vorige versie. Mijn beide co-editors hebben er bovendien toe bijgedragen dat de tekst beter mijn eigen ideeën is gaan weergeven. Ik maak mij geen illusies dat alle bijdragen uit het laatste decennium betreffende de Nederlandse dialectologie in de bijgaande bibliografie terecht zouden zijn gekomen; ik ben de lezers dan ook dank verschuldigd als zij mij op lacunes willen wijzen.

teerd criterium om alleen die verschijnselen te behandelen die ook voor de Nederlandse dialecten (vooral die van Groningen-Drente aan de ene, Noord-Holland aan de andere kant) van belang zijn; anderzijds het betreuenswaardige maar daarom niet minder reële feit dat die -voor mij- verre taalvorm mij vrijwel even onbekend was/is als de studie ervan. Het zal duidelijk zijn: een echt overzicht van de Friese taalstudie, ook met oog voor de verhoudingen tussen regionaal/lokaal dialect en ruimer gangbaar Fries, moet door een frisist, niet door een zuidelijke neerlandicus, samengesteld worden. Dat geldt dus voor het gedeelte tot 1990; het geldt in even sterke mate voor wat hier i.v.m. de periode 1990-2002 geboden wordt. Toch heb ik gemeend dat wat in goed toegankelijke tijdschriften en verzamelwerken i.v.m. het Fries en zijn dialecten te vinden is, en relevantie heeft voor de Nederlandse dialectstudie, in het overzicht opgenomen moet worden. Tenslotte vormt het Westerlauwerse Friese taalgebied in heel veel opzichten de natuurlijke schakel tussen de bovengenoemde Hollandse en Noordoost-Nederlandse gewesttalen; een niet onaanzienlijk aantal van de artikelen die verderop ter sprake komen, heeft trouwens precies die talige interactie tussen Friesland en andere gewesten als thema.

Behalve een vrij uitvoerige inleiding brengt De Schutter 1990 een systematisering van de onderwerpen in een aantal rubrieken; daarbij is ernaar gestreefd om zo theorie-onafhankelijk mogelijk te werk te gaan. Dat leek mij op dat ogenblik de enig bruikbare methode: de (grote) massa van het gerapporteerde onderzoek, dat een aantal decennia omvatte, was taxonomisch van opzet, of had althans weinig tot geen aandacht voor theorievorming. Waar die aandacht er wel was, waren verschillende opties in beeld: verschillende generatieve grammaticamodellen, andere structuralistische benaderingen, in sterke mate ook functionalistische verklaringscomplexen en theorieën. En als heel belangrijke, zelfs dominante, medespeler was er de taalgeografie, waarbij interactie van verschillende taalsystemen een prominente verklarende rol toebedeeld krijgt. Al die wetenschappelijke complexen zijn ook in de periode 1990-2002 nog als medebepalende factoren aanwezig. Maar niet te ontkennen valt dat de generatieve benadering, meer bepaald het principes en parameters-model, dominant zijn stempel op het onderzoek van de dialectsyntaxis is gaan drukken. Dat blijkt onder andere al in het behandelde taalmetaal: de geografische component, en daarmee ook het werken met verschillende informanten, die tezamen geacht worden een geografisch continuüm te representeren, is voor een belangrijk deel verdwenen. De schrijver brengt heel vaak uitsluitend informatie over één enkel dialect, de “eigen” van jongs af verworven variant, en gaat daarbij van de eigen intuïties i.v.m. die taalvariant uit. Dat is wennen voor de klassieke dialectoloog; het betekent ook dat het traditioneel sterk

geprononceerde wantrouwen t.o.v. gegevens (“is wat hier opgegeven wordt wel authentiek, kan het niet aan andere taalsystemen ontleend zijn, is het geen gevolg van systeemdenken bij de informant?”)² zoniet verdwenen is, dan toch zijn methodische draagwijdte kwijt is geraakt: als taalkundige x uitspraken over het eigen taalsysteem, b.v. het dialect van Turnhout of Assen, doet, is het onwaarschijnlijk dat een andere wetenschapper y opstaat, die de assumpties van x met gezag denkt te kunnen contesteren. Veel ruimer dan in het voorgaande gesteld: wie Hollands of Brabants spreekt, kan de intuïties van één enkele Limburger, Groninger of West-Vlaming nooit met enig recht ter discussie stellen: de - uiteraard ook heel beperkte - garantie van “objectiviteit” van de niet-taalkundig geschoolde informant naast vele anderen uit hetzelfde gebied of zelfs dezelfde lokaliteit is daarmee uit de kern van het onderzoek verdwenen. Daar staat natuurlijk ook iets positiefs tegenover. Het onderzoek kan immers veel dieper graven: het wordt niet beperkt door wat uit een heel complex aan verwante feiten in de loop van de tijden toevallig is opgevraagd of wat zelfs maar voor opvraging bij de niet-taalkundig geschoolde leek in aanmerking komt. Bovendien blijft het zo, dat materiaal uit andere, vaak absoluut niet verwante taalsystemen in de beschrijving betrokken wordt. Het relatief recente SAND-project (cf. punt 2.1) heeft als expliciete doelstelling o.a. alvast om de verbinding tussen traditionele dialectgeografie en hedendaagse theorievorming in de linguïstiek te herstellen.

Een heel eigenaardige vaststelling waartoe het overlopen van de recente productie op het gebied van de dialectsyntaxis leidt, is ook de afwezigheid van de optimaliteitstheorie. Terwijl het erg logische streven om die theorie in de variatielinguïstiek te valoriseren, in de studie van fonologische en morfologische verschijnselen in de laatste jaren toonaangevend of ten minste toch vanzelfsprekend is geworden, vinden wij nauwelijks iets in die richting in de syntaxisstudie (een lovenswaardige uitzondering is Dekkers1999): het traditionele patroon van de discrepantie in de dialectologie tussen syntaxis en andere domeinen, vooral dat van de fonologie, lijkt daarmee voortgezet te worden.

In dit aanvullende overzicht van de literatuur i.v.m. dialectsyntaxis zal ik de in 1990 gekozen uitgangspunten voor het grootste deel handhaven. Ideaal zou het (theoretisch) zijn om helemaal dezelfde indeling toe te passen als toen: op die manier zouden de twee overzichten maximaal bij elkaar aansluiten. Toch zal ik op belangrijke punten van de in 1990 gevolgde indeling afwijken. In dat overzicht stond zoals al aangegeven, een erg lange periode ter discussie, met

² Hoe terecht dit wantrouwen vaak is, blijkt nog eens duidelijk in het onder punt 3.2 te signaleren Cornips 2001.

een veelheid aan theoretische invalshoeken, die maar moeizaam met elkaar te verzoenen (b)leken. Daarom werd toen een indeling van de gegevens in vier categorieën ontworpen, waarin telkens een van de universeel in elke theorie aanwezige onderzoeksvragen centraal stond:

- Welke woordcategorieën (woordsoorten) staan de taalgebruiker ter beschikking, hoe zijn die met individuele items (“woorden”) gestoffeerd, en hoe verhouden die woorden zich in structureel opzicht t.o.v. elkaar? Dit gebied grenst zowel aan het lexicale als aan het morfologische domein; voor wie de gegevens van 1990 (punt 3: *De ontwikkeling van woordsoorten*) kritisch bekijkt, zal het duidelijk zijn dat herhaaldelijk willekeurige grenzen getrokken moesten worden in de schemerzones die daarbij vanzelf ontstaan; dat dat nu, in 2002, anders zou uitpakken, was a priori onwaarschijnlijk.
- Welke woorden/woordgroepen kunnen tot zinvolle grotere gehelen gecombineerd worden, of omgekeerd: welke componenten (constituenten) zijn in “grammaticale” frasen te onderscheiden? Of nog: welke eigenschappen moet constituent x hebben om met constituent y tot een zinvolle eenheid samen te smelten? Dit was het onderwerp van punt 4 (*Syntactische formatieregels*).
- Welke eigenschappen zijn in het taalsysteem ontwikkeld om de specifieke relaties (directe of indirecte) tussen de constituenten van de frasen te expliciteren? Het gaat dus om formele “signalen” die de taalproducent inbouwt om het (semantisch bepaalde) decoderingsproces van de recipiënt te begeleiden (punt 5: *Expressieregels*).
- Zijn er signalen om de samenhang tussen uitingen, of van specifieke constituenten daarin, te expliciteren? Op de eerste rij staat hier uiteraard de studie van allerlei pragmatische markeerders (punt 6: *Interpretatieregels*).

Uit het overzicht van 1990 blijkt duidelijk dat het eerste en het derde type van vraagstellingen met stip het grootste aantal studies genereren: de antwoorden bepalen voor een heel groot deel de variatie van de Nederlandse dialecten in het syntactische domein. Dat blijkt in het laatste decennium zo mogelijk nog meer uitgesproken het geval te zijn. Voor dit overzicht zal ik met dat feit rekening houden, met name door de tweede en derde vraagstelling samen te nemen (punt 4). Dat is natuurlijk ook veel meer in overeenstemming met het huidige beeld van de syntaxisstudie: daarin komt tegenover de categoriale deelcomponent een regelcomponent te staan, waarin principes, parameters, beperkingen, enz. bepaald en geanalyseerd worden. De pragmatische interpretatie van taalfeiten zal wel als apart interessedomein bewaard blijven, ook al levert dat ook ditmaal bijna niets op (punt 5).

Aan de systematische behandeling van de drie domeinen laat ik een punt 2 voorafgaan, waarin ik, heel schematisch, een beeld probeer te geven van de algemene doelstellingen van het syntactische dialectonderzoek in het laatste-ruime- decennium. Onder algemene doelstelling wil ik dan voorlopig even verstaan: wat brengt de wetenschapper met belangstelling voor syntactische dialectverschijnselen in de discussie als hij/zij geen echt specifieke vraag behandelt?

Een laatste, maar zeker niet onbelangrijk besluit uit het analyseren van het nu verzamelde materiaal is het feit dat de studie van “verticale” (*top-down* of *bottom-up*) interferentieverschijnselen tussen sociaal verschillend gewaardeerde taalsystemen een veel hogere vlucht is gaan nemen dan in het verleden het geval was: de invloed van (wellicht voor een deel al verdwenen) dialecten op de regionale realisatie van de standaardtaal enerzijds, van die bovenregionale taal op de lokale of regionale varianten anderzijds, allebei die aspecten hebben een prominente plaats veroverd in het variatieonderzoek. Het omgekeerde had natuurlijk verbazing gewekt, het is m.a.w. een logisch en dus ook gewenst effect van de recente evoluties. Dat anderzijds de studie van “horizontale” interactie tussen regionale of lokale taalvarianten (onderlinge ontlening onder (relatief) gelijken dus) vrijwel tot nul is teruggebracht, is iets wat bezorgdheid verdient. Ik wil hier naar mijn eigen publicatie (De Schutter 2000b) verwijzen; dat is helaas zowat de enige in de syntactische oogst van het laatste decennium waarin deze vorm van *interferentie* als een *potentiële* verklarende factor voor taalfeiten wordt opgevoerd: een wrangere illustratie voor de boven al gesignaleerde teloorgang van de traditionele dialectgeografie, met haar toch wel heel specifieke doelstelling, de ontwikkeling van variatie in sociaal min of meer gelijkwaardige taalvormen te verklaren, is nauwelijks denkbaar.

Ten slotte wens ik hier nog een opmerking toe te voegen i.v.m. de aard van het voor dit artikel geselecteerde materiaal: net als voor het artikel uit 1990 geldt dat recensies van monografieën en verzamelwerken, hoe interessant en innoverend die vaak ook zijn, niet gesignaleerd worden. Daarvoor kan verwezen worden naar de overzichten van de BNTL. Evenmin worden niet-gepubliceerde of anderszins algemeen toegankelijke bijdragen opgenomen.

2. Niet-specifieke studies in verband met dialectsyntaxis

In dit onderdeel breng ik typen van monografieën en artikelen bijeen die niet op een enkele of op een beperkt aantal specifieke syntactische vragen gericht zijn.

2.1 *Atlasprojecten en verzamelbundels*

Sedert het verschijnen van *Dialectsyntaxis. Themanummer 3* van het tijdschrift *Taal en Tongval* zijn twee zuiver syntactische atlasprojecten in beeld gekomen.

Het eerste, de *Atlas van de Nederlandse Dialectsyntaxis* (AND) was al goed op weg naar voltooiing toen het eerste syntactische *Themanummer* verscheen. De *Atlas* werd in 1991 gepubliceerd (Gerritsen, red. 1991). Methodologische aspecten van de relatief bescheiden onderneming (er werden in totaal 44 kaarten i.v.m. een 25-tal syntactische verschijnselen gepubliceerd) werden door Gerritsen zowel voor- als achteraf becommentarieerd (Gerritsen 1990, 1993). Op die expliciete invitatie tot discussie over de methodologie van syntactische atlasondernemingen is uit het veld helaas nauwelijks gereageerd. Het tweede project, de *SAND*,³ is veel grootschaliger, gaat van belangrijke recente onderzoeksvragen in het brede syntactische belangstellingsveld uit, en wordt via een VNC-project gerealiseerd: een samenwerkingsverband tussen het Meertens-Instituut van de KNAW, de Rijksuniversiteit Leiden, de Universiteit van Amsterdam en de Fryske Akademy enerzijds, de Universiteit Gent en de Universitaire Instelling Antwerpen (Universiteit Antwerpen) anderzijds. De methodologie van dit project wordt omstandig beschreven in Cornips & Jongenburger 2001. Een niet onbelangrijk gegeven in dit verband is, dat drie van de lezingen van het symposium dat aan de basis van dit themanummer ligt, door directe medewerkers aan het VNC-project gehouden werden (Barbiers, Van Craenebrouck & Van Koppen, Van der Auwera & Neuckermans). De vierde lezing werd verzorgd door Hans Bennis, de voornaamste drijvende kracht in de groep die het project op de sporen zette.

Minder ambitieus dan een atlasproject is het redigeren van verzamelbundels over stukken problematiek die het onderzoeksveld bepalen. In die optiek heeft het beschouwde tijdssegment enkele niet onaardige pogingen opgeleverd om het onderzoek te stimuleren en eventueel te richten. Wat de eerste doelstelling (het geven van stimuli) betreft mag zeker het resultaat van ons vorige *Syntaxis*-symposium genoemd worden (De Schutter, Gerritsen & Van Bree 1990) : de jaren 1990 en 1991 leverden een sedertdien niet geëvenaard groot aantal artikelen op (een flink deel daarvan natuurlijk in de bundel zelf). Een - thematisch - vergelijkbaar initiatief met een waarneembare impact op de

---

³ SAND staat voor Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, en presenteert zich als een 'dritter im Bunde', tezamen met de FAND (Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten), waarvan twee van de drie afleveringen al verschenen zijn, en met de MAND (Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten), waarvan het eerste deel zijn voltooiing nadert.

studie van dialecten in het Nederlandse taalgebied, is de bundel van Abraham & Bayer 1993: een aantal van de daarin opgenomen artikelen betreft uitsluitend of voornamelijk het Nederlandse taalgebied; en ook in de meeste andere spelen taalvarianten uit de Nederlanden een prominente rol. Op vrijwel alle zijn ook al reacties verschenen.

Heel goed met de pas genoemde bundeling te vergelijken is Barbiers, Cornips & Van der Kleij (2002), een elektronische editie van het Meertens Instituut. De bundel kan als de neerslag gelden van een workshop die in augustus 2000 plaats had in het Meertens Instituut in Amsterdam, met als doel samenwerking te realiseren tussen diverse syntactische atlasprojecten in Europa. Ook hier wordt een boeiend huwelijk aangegaan tussen de internationale (voor een aanzienlijk deel de Duitstalige) en de Nederlandse dialectologie; een heel ruim onderwerpenpalet wordt behandeld, met aandacht voor de belangrijkste thema's die op dit ogenblik in de Nederlandse dialectsyntaxis bestudeerd worden.

Van heel andere aard is de bundel van Tiekens Boon-van Ostade, Van der Wal & Van Leuvensteijn 1998, die één enkel thema (*doen* als hulpwerkwoord met diverse functies in een breed spectrum van Westgermaanse taalvormen) zowel historisch als synchron-vergelijkend opvoert. De synchrone studie van Nederlandse dialecten neemt daarbij echter maar een vrij bescheiden plaats in.

2.2 *Algemeen-theoretische thema's*

Geen enkele theoretische vraag is m.i. prominent aan de orde gekomen in het laatste decennium. Wel zijn er studies (soms gaat het alleen maar om beschouwingen) over taalverandering, vaak met materiaal uit diverse dialecten geïllustreerd: Van Bree 1990, Bloemhoff 1994 en 1995, Ververs 1995, De Haan 1995 en 1997a. Ongeveer even frequent zijn artikelen en monografieën over (syntactische) variatie in dialect en regiolect/regionale standaardtaal: resp. E. Hoekstra 1992 en 1994a, Cornips 1994 en Brouwer 1996; bij die laatste twee sluit vrij goed het artikel van Haeseryn 1996 aan, over structurele verschillen in de standaardtaal in Nederland en in België (met oog voor de dialectische variatie in beide landen).

In een aantal monografieën wordt een brede waaier van (eventueel ook) syntactische dialectkenmerken besproken, en gewoonlijk ook in een theoretisch kader geplaatst. De drie m.i. voornaamste uit de bestreken periode zijn, in orde van toenemend theoretisch discussiegehalte: Pannekeet 1995, Bakkes 1996 en Haegeman 1992b. Het eerste hier genoemde werk brengt inderdaad louter wat het belooft: een (erg nuttige) inventarisatie van kenmerken van een

welbepaald Noord-Hollands dialect, het laatste is in de eerste plaats vanuit de theorievorming geconcipieerd, en brengt een plejade van taalfeiten aan ter illustratie daarvan. Te noteren is nog, dat het tweede vooral heel veel oog heeft voor veranderingen in het dialect, voor de sociolinguïstische aspecten daarvan en voor het geografische kader waarin het dialect functioneert.

3. De ontwikkeling van woordcategorieën

3.1 In 1990 werd gesteld dat de opbouw van het ‘open’ deel van het lexicon (zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden) in de dialectologie nauwelijks aandacht krijgt. Belangrijke fundamentele verschillen zijn in dit domein in de diverse dialecten ook niet te verwachten. Toch mag ditmaal gewezen worden op enkele artikelen die een voor het Nederlands erg belangrijk fenomeen behandelen: dat van de samenstelling. Dat is een verschijnsel dat vrijwel ongelimiteerd voor nieuwe woorden kan zorgen. Samenstelling leidt tot een synthetische uitdrukking, die meestal in concurrentie blijft staan met de analytische uitdrukking d.m.v. syntactische constructies. Voor de categorie van de substantieven wordt dat gethematiseerd in het ook al in 1990 aangekondigde De Schutter 1991: samenstelling lijkt, althans in sommige deelgebieden van het lexicon, aanzienlijk frequenter te zijn in het oosten van het taalgebied dan in het westen.

Bij werkwoorden lijkt samenstelling (bedoeld is dan wel die in niet-scheidbare werkwoorden, zoals in *stofzuigen*) dan weer een ruimer gekozen optie in het Fries (Dyk 1997 en J. Hoekstra 1997: 91-98), maar dat wordt ook voor het Hollandse Westfries gesignaleerd door E. Hoekstra 1993b: 141, en 1998b. Iets vergelijkbaars (althans tenminste oppervlakkig) komt bij verb-raising ook in de noordoostelijke dialecten voor, cf. o.a. Schuurman & Wierenga 1990, maar daar lijkt het syntactisch iets sterker ingeperkt. Een poging om de *nomenincorporatie* in het Fries te verklaren, is Dyk 1992.

Geografisch wordt de *nomenincorporatie* behandeld op de kaarten 40 tot 43 van de AND; die kaarten illustreren perfect dat *aardappelenschillen* als synthetisch complex beperkt is tot het geografische areaal tussen Westfriesland en Groningen-Drente.

3.2 Adposities (voorzetsels en achterzetsels + circumposities zoals *door...heen*, *van ... af/weg*) komen heel uitvoerig aan bod in de AND: voor zeven verschillende variantenparen wordt onderzocht of ze mogelijk zijn, en of ze naar het oordeel van de informanten het “meest gewoon” zijn (kaarten 1 tot 14). Verder is er ook kaart 21, met als thema het voorzetsel bij bijwoordelijke bepalingen van de handelende persoon (meestal *door*, met in het zuiden

ernstige concurrentie van *van*). Ten slotte is ook kaart 18 van de *AND* in dit verband van belang. Die illustreert (o.a.) de geografische distributie van *aan* (en van *tegen*) in het substantivische indirect object bij het werkwoord *zeggen*. Hoewel geen homogene geografische patronen te voorschijn komen, wordt toch wel duidelijk dat het voorzetselloze indirect object vooral een centraal en zuidoostelijk verschijnsel is; het noorden, westen (wellicht met uitzondering van Noord-Holland) en de rest van het zuiden geven duidelijk de voorkeur aan constructies mét voorzetsel.

Het gebruik van voorzetsels als inleiding van *controlezinnen* krijgt in de *AND* ook ruime aandacht: de kaarten 28 tot 38 zijn gewijd aan de keuze van het voorzetsel in doelzinnen en in zinnen met andere (specificerende en complements-) functies.

Buiten die ruime geografische beschrijvingen, komen *adposities* in de periode 1990-2002 nauwelijks in beeld, al helemaal niet als kern van PP's. Wel vinden wij over die woorden informatie i.v.m. hun gebruik op de COMP-plaats in verschillende zinstypen:

- Als voegwoord in controlezinnen met lange infinitief: *voor* in Swiggers 1992, en *van* in Van Craenenbrouck 2000; het bijzonder ruim bemeeten tweede artikel brengt ook een grondige beschrijving van de geografische distributie in verschillende syntactische combinaties en omgevingen, en sluit zo voorbeeldig aan bij de behandeling in de *AND*. Recent bespreekt Cornips (2002) de keuze tussen *om* en *voor* in controlezinnen in het regionale Nederlands van Heerlen. Daarbij komt heel prominent de problematiek van de waarde van geëliciteerde oordelen van taalgebruikers over de grammaticaliteit van constructies aan bod. De eigenaardige constructie van infinitieve *met*-zinnen met expliciet nominatief subject ("met hij dat te doen"), gesignaleerd in De Schutter 1990: 18, wordt besproken in Haegeman 1991a.
- Als voegwoord met een zin met finiet werkwoord: *tot* in Hendriks 1997.

3.3 *Onderschikkende voegwoorden*

Behalve de "secundaire" voegwoorden van het type dat in 3.2 ter sprake is gekomen (eigenlijk van oorsprong *adposities*), zijn er ook die alleen als indicator van onderschikking op zinsniveau fungeren. Vanuit het Standaardnederlands redenerend is het zo goed als noodzakelijk dat bij onderschikking een complementeerder uitgedrukt wordt (ook bij *dat*-zinnen dus); dat is in alle taalvariëteiten in de Nederlanden de regel, en het Fries maakt daarop geen uitzondering, cf. J. Hoekstra & Maracz 1989. Veeleer is het zelfs zo dat taalvariëteiten die zich van het Standaardnederlands verwijderen, voor

dubbele COMP-invulling opteren als het hoofdelement waardoor onderschikking aangeduid wordt, pronominaal is; voor het Fries wordt dat aangetoond in Van der Meer 1991b; heel bijzondere realisaties van die tendens in het Noord-Hollands (met het voegwoord voor het pronomen!) zijn te vinden in E. Hoekstra 1994b.

Een heel andere invalshoek is het, als men op zoek gaat naar realisaties van voegwoorden. In se is te verwachten dat elke woordsoort dezelfde evolutie van de in een bepaald woord voorkomende (fonologische) elementen doormaakt; dat dat voor individuele items niet altijd het geval is, wordt betoogd in Paardekooper 1990, waar een wel erg aparte vorm van het “neutrale” voegwoord (*dat>lat*) besproken wordt (grotendeels historisch, maar met de *speciale vorm* toch ook voortlevend tot in hedendaagse dialecten). Hoe weinig spectaculair dat feit ook oogt, het is belangrijk voor wie de unieke structuur van het menselijk taalvermogen als interactie van diverse componenten wil doorgronden: speciale relaties tussen fonologische en syntactische feiten (cf. ook het boven al genoemde Bloemhoff 1994) impliceren dat de verhouding niet (alleen) op een eenvoudig lineair traject te plaatsen is.

3.4 Wat de determinerende woorden (*lidwoorden* en *bijvoeglijke voornaamwoorden*) en de (zelfstandige) pronomina betreft, is er een redelijk, hoewel niet uitzonderlijk omvangrijke oogst aan nieuwe gegevens.

- i. Een apart geval van gebruik van het bepaalde lidwoord in vergelijkingsconstructies in het West- en Oost-Vlaams wordt gesignaleerd in Debrabandere 1998. Het gebruik is waarschijnlijk nog ruimer verspreid (geweest) in het zuiden van het taalgebied: het komt als - minder frequent - alternatief naast het lidwoordloze gebruik ook voor: “*ze smoren (= roken) lijk de Turken*” is mij in elk geval zeker uit ouder dialect van het noordwesten van de provincie Antwerpen bekend.
- ii. Persoonlijke voornaamwoorden hebben, zoals ook in mijn overzicht van 1990 gebleken is, vaak heel aparte vormen. Daaronder worden in de recente literatuur speciaal onder de aandacht gebracht:
  - Het fonologisch uitgebreide eerste-persoonspronomen *ikke*, wijd verbreid in alle vormen van standaard-Nederlands, cf. o.a. Zwart 2000. In de meeste (alle?) taalvariëteiten waar het optreedt, wordt het voorkomen ervan bepaald door specifieke syntactische relaties; er zijn wel nogal wat verschillen in mogelijkheden tussen de dialecten, maar grosso modo is de gebruikskern in diverse dialecten wel gelijk.

- Het eigenaardige derde persoon-mannelijk enkelvoud-pronomen *umme-kes*, dat in een groot aantal Midden- en Zuid-Brabantse dialecten (provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant) een uitgesproken subjectief-pragmatische interpretatie draagt (uitsluitend met verwijzing naar personen): cf. Swiggers 1990.
- iii. Het enige pronomen met *gender*-verschil is dat van de derde persoon enkelvoud. De verdeling van de vormen (standaard *hij/ie* ↔ *hem/'m* - *zij/ze* ↔ *haar/d'r*, en neutraal *het*) volgens de nominale categorie van de referent, vertoont hier en daar wel wat variatie (cf. punt v. onder 3.4 van De Schutter 1990). Ook in de hier beschouwde periode wordt nog wat informatie aangedragen: over de pronominale referentie aan zaken in Geeraerts 1992, over die aan vrouwen in Bakker 1992.
- iv. De meest opvallende onderscheiding bij de persoonlijke voornaamwoorden in de Nederlandse dialecten is die tussen *volle* en *doffe* vormen. Wát reëel voorkomt, en welke syntactisch mogelijkheden met de oppositie te verbinden zijn, wordt ook in het laatste decennium voor een aantal dialecten verder geëxploreerd, cf. De Schutter 1992b, Haegeman 1993c, J. Hoekstra 1994, resp. voor het Antwerps, West-Vlaams en Fries. Daarbij komt het probleem van de *reduplicatie* of *herhaling* (of: de opeenvolging van een dof en een vol coreferentieel pronomen) ook weer aan de orde, cf. de pas genoemde artikelen over Antwerps en West-Vlaams, en verder Nuyts 1995 over het Antwerps. Een vernieuwende theoretische discussie van verschillende fenomenen die traditioneel over dezelfde kam geschoren worden (reduplicatie bij proklitisch resp. enklitisch gebruik van het doffe pronomen) vinden wij bij Van Craenenbrouck & Van Koppen 2002. Een interessant buitenbeentje wat deze problematiek betreft, is de visie van Vandeweghe 2000 i.v.m. de imperatief in de standaardtaal. Cf. verder punt 4.3 voor verdere implicaties van de klitisering van doffe pronomina.
- v. Zoals bekend zijn persoonlijke voornaamwoorden de enige waarbij de oppervlaktevorm (meestal) gedictieerd wordt door de syntactische functie (subject ↔ object). Dat het bij die tweedeling blijft, wordt voor het “paar” *hun-hen* nog eens aangetoond door De Rooij 1990a (met kaart van de geografische distributie van de twee vormen als direct object), cf. ook Zaalberg 1995 voor de repercussies in de standaardtaal. In theoretisch opzicht ten minste even interessant is het overspringen van oorspronkelijke subjects- en objectsvormen in de dialecten. Indicaties i.v.m.

dat verschijnsel zijn in een aantal net genoemde artikelen te vinden; verder ook in De Schutter 1995a. Een heel specifiek geval, met vertakkingen naar het gebruik in als standaardtaal bedoelde varianten vormt de bespreking van het sterk expansieve 3e pers. mv.-pronomen *hun* met subjectsfunctie, cf. Van Hout 1996 en 1999, en Cornips 2000 (alle drie met een sterke socio-linguïstische inslag).

- vi. Voor andere dan persoonlijke voornaamwoorden in dialecten is de belangstelling recent niet echt gegroeid. De enige relevante tekst die mij uit de behandelde periode bekend is, is Van Langendonck 1995, over *betrekkelijke voornaamwoorden* in het zuidoostelijke Brabants. Ter aanvulling van De Schutter 1990 noem ik hier ook nog De Rooij 1989, over het gebruik van het onbepaald deiktische *zo 'n/zulk*; het eerste heeft in veel zuidelijke dialecten (en in als standaardtaal bedoeld Belgisch-Nederlands) een ruimere verspreiding dan in de noordelijke standaardtaal.

3.5 *Het polyvalente woordje er/d'r*

Er/d'r trekt in al zijn gebruikswijzen opnieuw vrij sterk de aandacht van dialectologen:

- Het introducerend-expletieve *er* (ook nog genoemd: *plaatsonderwerp*) is in het Nederlands ook in zinnen als “*wie denk je dat er komt?*”, met verplaatsing van de COMP-vuller over een zinsgrens heen, normaal. Dat is in een groot aantal zuidoostelijke Limburgse dialecten kennelijk niet het geval, cf. de kaarten 19 en 20 van de AND. Dit “lokaliserende” *er* wordt ook nog besproken bij De Rooij 1991c (de geografische spreiding van het gebruik in zinnen met een expliciete lokaliserende constituent) en bij J. Hoekstra 1991 (algemeen voor het Fries). Het opdringen van *er* ten koste van het aloude *plaatsonderwerp 't* wordt als een van de veranderingen in het hedendaagse West-Vlaams gesignaleerd in Ryckeboer 1995.
- Het al dan niet aan de oppervlakte realiseren van pronominaal *er* (in *voornaamwoordelijke bijwoorden*) wordt, in de constructie als adjunct bij een zelfstandig naamwoord (“*koffie met suiker erin*”), ook weer geografisch gesitueerd door De Rooij 1990b.
- Hetzelfde geldt ten slotte nog eens van het kwantitatieve *er*, dat in oppositie met de nulrealisatie beschreven wordt in De Rooij 1991b. Het daar genoemde gebruik van *die* i.p.v. *daarvan* als deiktische tegenhanger (b.v. in “*cd's, die hebben wij genoeg*”) komt nog eens expliciet aan de orde in Langerwerf 1994. Tegen de interpretatie van bepaalde zuidelijke gebruikswijzen van kwantitatief *er* (b.v. in “*Ik heb *er drie mooie gezien*”) als een

gallicisme worden argumenten aangevoerd in De Schutter 1992a. De meest recente mij bekende behandeling van kwantitatief *er* in de Nederlandse dialecten is Sleeman 1998. Nieuwe feiten worden daar nauwelijks aangevoerd; wel een nieuwe poging tot theoretisch gefundeerde analyse.

3.6 *Hulpwerkwoorden*

Er zijn hier ten minste drie belangrijke complexen van vragen: (i) welke hulpwerkwoorden komen voor, met welke specifieke functie(s)?, (ii) welke vorm neemt het ‘complement’ van het hulpwerkwoord (het *geraisde* werkwoord) aan?, en (iii) hoe worden semantische complexen, i.e. aan de oppervlakte, de combinatie van verschillende hulpwerkwoorden, t.o.v. elkaar geordend?

- Wat het laatste betreft, is maar één vrij kort, maar wel erg diepgravend artikel te vermelden: De Rooij 1991a; het behandelt een fundamentele geografische tegenstelling op de noord-zuid-as (ook afkleurend op sommige als standaardtaal bedoelde taalvariëteiten in België), waarbij *temporaliteit* (of *voltooidheid*, gecombineerd met *irrealis*) en (*deontische*) *modaliteit* hiërarchisch van plaats wisselen (“*had moeten komen* $\Leftrightarrow$ *moest gekomen zijn*”).
- Een klein aantal hulpwerkwoorden, die allemaal ook in het Standaardnederlands als zodanig voorkomen, komt in meer dan één publicatie ter sprake.

Een belangrijke bron van informatie is de boven vermelde verzamelbundel van Tieken-Boon van Ostade e.a. 1998, waar het woord *doen* in al zijn betekenissen wordt opgevoerd, o.a. in de Nederlandse dialecten, maar altijd tegen de achtergrond van de overige Germaanse talen/taalvariëteiten, ook historische. Het aantal semantische realisaties van het hulpwerkwoord is aanzienlijk, maar diatopisch wordt in de bundel voor het hedendaagse Nederlands maar een heel beperkt aantal aspecten besproken: Cornips 1998b heeft het, net als Cornips 1998a, over het ‘habituele’ *doen* in het regionale Nederlands van Nederlands-Limburg (Heerlen). Ryckeboer 1998 is een aanpassing van een vroegere tekst van de auteur (Ryckeboer 1986), waarin de resten van een op het Engels lijkend verwijzingsstelsel d.m.v. *doen* vooral geografisch (fundamenteel West-Vlaams) beschreven worden.

Als wij de productie sedert 1990 bekijken, is vooral het functionele complex *aspect* heel prominent op de voorgrond gekomen. Allereerst blijkt nog eens, dat de taal in het noordoosten van het Nederlandse taalgebied, in Friesland en het daar historisch mee verbonden Westfriesland (het noorden van Noord-Holland), in dit functiecomplex niet zo sterk presteert als de andere Nederlandse dialecten, met inbegrip van de Standaardtaal; dat sluit naadloos aan

bij het overzicht in De Schutter 1990: 24-25. Het laatste (ruime) decennium heeft juist op dit gebied nogal wat nieuwe gegevens opgeleverd, zonder dat daarmee het al vroeger geconstitueerde beeld in het gedrang komt. Over progressieve vormen in het Fries: Ebert & J. Hoekstra 1996. Over de uitdrukking van aspect in het hele genoemde gebied, of delen daarvan: E. Hoekstra 1997d en e en 1999a.

- Een derde zwaartepunt vormt de semantische uitzaaiing van het oorspronkelijk louter ruimtelijke, daarna ook aspectische, ten slotte futurische *gaan*. De hele semantische *veranderings-* of liever *uitbreidingscyclus* vinden wij voor het West-Vlaams beschreven in Haegeman 1990b. Ruimer regionaal zijn in hetzelfde verband Van Bree 1997 en, o.a. als reactie daarop, Decroos 2000. Het uiteindelijke resultaat van het hele proces (*gaan* als futurisch hulpwerkwoord) komt ter sprake bij Colleman 2000, een bijdrage over de futurumaanduiding in de bovenregionale taal in België.
- Ten slotte is nog een artikel te vermelden dat een voor het hedendaagse Nederlands wel erg ongewone constructie beschrijft: het voorkomen van passieve constructies bij de *accusativus-cum-infinitivo* (“*hij werd laten/zien gaan*”): E. Hoekstra 1997b. Wat de uitdrukking van passiviteit betreft, dienen ook nog de kaarten 22-23 van de *AND* vermeld te worden: die brengen “mogelijkheid” en “gewoonheid” van de “uitgebreide” passieve constructie, met een suppletief VD, (“*het huis is verkocht geworden*”) in beeld.

Een heel andere problematiek is de vraag of het complement van een werkwoord in een zgn. *controlezin raising* ondergaat. Voor de werkwoorden *helpen* en *proberen* brengen de kaarten 24 en 25 van de *AND* hierop ten minste een begin van antwoord. Voor beide werkwoorden geldt dat die vaak inderdaad tot een soort “hulpwerkwoorden” (met raising van het complementwerkwoord) geworden zijn; relatief zijn er wel grote verschillen: bij *proberen* heeft een grote meerderheid van de opgaven *raising*, bij *helpen* een niet erg indrukwekkende minderheid. Gemeenschappelijk hebben beide werkwoorden dat de opgaven mét *raising* relatief frequenter zijn in het zuiden (vooral in België) dan verder noordelijk.

3.7 Negatie en negatieve polariteit

Het systeem met meervoudige uitdrukking van de negatie staat (of stond recent) nog sterk in het zuidwestelijke kwart van het taalgebied, vooral in de West-Vlaamse dialecten. Dat systeem wordt minutieus voorgesteld en diverse aspecten ervan krijgen een bijzonder grondige beschrijving in het kader van

het *Principes* en *Parameters-model* in een aantal teksten van Haegeman en Barbiers: Haegeman 1992a, 1993b, 1997, 1998a, 2002, Haegeman & Zanetti 1996, en Barbiers 2002.

Een heel ander stukje problematiek is het bestaan van negatief-polaire elementen (en de positief-polaire die daaraan beantwoorden natuurlijk, zoals b.v. in het Engels *much* $\leftrightarrow$ *a lot*); voor het Gronings signaleert E. Hoekstra 1996 een oppositie die volledig met de pas genoemde in het Engels parallel loopt: *veel* (uitsluitend in negatieve context) tegenover een *bult*.

3.8 *Andere partikels*

Voor de pragmatische interpretatie van een aantal constructies met schakeringspartikels verwijs ik naar punt 5. Hier blijft wel een heel apart geval speciaal te vermelden: de idiosyncratische behandeling van recent uit het Frans geïntegreerde voegwoordelijke partikels zoals *d'ailleurs*, *donc*, *puis* in het Brabants-Brusselse dialect van het hoofdstedelijk gewest in België: De Vriendt 1995. Hoewel voegwoordelijke partikels in het Brussels, net als in het Nederlands, normaal op verschillende plaatsen in de zin terecht kunnen (op of voor P1, in het middenstuk en helemaal achteraan), geldt dat nu precies niet van de aan het Frans ontleende partikels; die zijn in het dialect van Brussel aan de plaats voor P1 (de preferentiële, zij het voor een aantal *zeker niet* de enige positie in het Frans) gebonden, cf. “*elle n’a donc rien fait du tout*”, maar *”*z’ee donc niemendalle gedaan*”, wel “*donec z’ee niemendalle gedaan*”.

4. **Syntactische regels**

De spreker beschikt over regels die de band leggen tussen semantische concepten en syntactische constituenten, en die dan ook door de ontvanger gebruikt worden om de structuur te doorgronden (het decoderen van de boodschap). Elk grammaticaal model heeft de ambitie om die procedures op een of andere manier te representeren (*bottom up* of *top down*) en, vanuit die representatie, te voorzien. Nu is het natuurlijk wel zo, dat we hier het gebied betreden, waar universele wetmatigheden de dienst uitmaken, en dat, wat die heel algemene regels of principes aangaat, dus relatief weinig variatie tussen nauw verwante dialecten te verwachten is. Wel te verwachten is dat parameterzettingen zelfs in zulke taalvariëteiten sterk kunnen verschillen, dat beperkingen (*constraints*) een andere invulling krijgen, en zeker t.o.v. elkaar makkelijk van plaats kunnen wisselen. Variatie is dus veel meer te verwachten in de oppervlakkige expressie van relaties, dan in de fundamentele realisatie daarvan.

Wat levert die evidente stelling nu op in het recente onderzoek van de dialectsyntaxis in Nederland en Vlaanderen? Fundamenteel komen vijf belangrijke feitencomplexen in de recente literatuur aan bod: drie verschillende vormen van morfologische adaptaties (4.1, 4.2 en 4.3), het optreden van pronomina (vooral van reflexiva) als markeerders in bepaalde constructies (4.4) en de constituentenordering (4.5).

4.1 *Morfologische aanpassingen van het werkwoord*

- i. Het valt a priori niet te verwachten dat er veel idiosyncratische variatie te voorschijn komt in de subject-predikaatsverbindingen in finiete zinnen, al vermeldt De Haan 1990: 89,⁴ zoals ook in De Schutter 1990: 37 gesignaleerd, wel Groningse constructies waarin het tweede deel van een verbaal conjunct geen congruentie met het subject ondergaat (“*ik kom bij je en drinken een kop koffie*”); heel apart is natuurlijk ook dat in deze constructie de ‘gemuteerde’ vorm voor zijn object komt te staan: oppervlakkig is dat dus een VO-constructie (cf. ook ii.).
- ii. Ook het omgekeerde (in zekere zin althans) komt voor: de zgn. *imperativus-pro-infinitivo*-constructie in het Fries in het tweede conjunct bij een eerste in de infinitief; voorwaarde is ook weer dat er een conjunctie met *en* is. In die constellatie wordt de verwachte tweede infinitief vervangen door een imperatief, die, zoals voor die vorm gebruikelijk, ook weer voor complementen en/of adjuncten komt te staan. De Haan 1990 geeft als voorbeeld o.a. “*men koe de skonken wer ris útslaan en lit de keamerlucht van jin ôfwaaije*”. De constructie wordt verder nog uitvoerig besproken in J. Hoekstra 1997: 30-46.
- iii. Het bekendste substitutieverijnsel in het Nederlands is natuurlijk het *infinitivus-pro-participio*- (IPP)-effect, dat in de periode 1990-2000 opnieuw veel aandacht heeft opgeëist. Daarbij ligt de focus onmiskenbaar op de vraag hoe IPP zich überhaupt heeft kunnen ontwikkelen. Er zijn vooral twee sporen gevolgd:
  - de sterk afwijkende morfologie van het VD in de dialecten waar IPP voorkomt (met prefix, een afleidingstype dat in de hele Nederlandse morfologie bepaald zeldzaam is); door IPP kan die “hinderlijke” morfologie

---

⁴ Bedoeld worden hier de voorbeelden die de auteur onder (4 a,b,d,f,g en h) geeft voor Sleen; de overige zinnen onder (4i) en alle voorbeelden onder (3) voor Katwijk betreffen nevenschikking van twee infinitieven. Daarbij is dus wel interessant dat die infinitieven in conjunctpositie niet op de normale OV-positie staan.

vermeden worden; in die richting wijst het feit dat dialecten zonder IPP meestal ook geen prefix bij het VD hebben;

- de in vrijwel alle dialecten met IPP voorkomende “aparte” volgordepatronen; onder aparte patronen versta ik die waarbij de in een OV-taal logische volgorde inf-VD-pv (“*(dat hij) komen (ge)kund had*”) niet verschijnt. Ook hier is er een opmerkelijke overeenkomst in de verspreiding van beide verschijnselen.

De twee stellingen worden in het volgende chronologisch geordende staal van teksten nu eens verdedigd, dan weer afgewezen: E. Hoekstra 1994d, Vanden Wyngaerd 1994, De Schutter 1995b, Blom & E. Hoekstra 1996, E. Hoekstra & Taanman 1996, Wolf 1996, IJbema 1997 en De Schutter 2000. In de laatste bijdrage wordt ervoor gepleit beide voorgestelde sporen te laten convergeren: de erg aparte morfologie van het participium kan een hinderlijke factor zijn als bepaalde volgordes in de werkwoordelijke eindgroep gerealiseerd worden, vooral (maar niet alleen) die waarin het hiërarchisch ‘intermediaire’ werkwoord van het hoogste gescheiden is; in zulke gevallen zou toepassing van de VD-morfologie dat intermediaire werkwoord een te grote zelfstandigheid verlenen.

Beide boven genoemde combinaties van kenmerken leveren ook een beperkt aantal afwijkingen op in diverse Nederlandse dialecten. Die zouden zonder veel moeite door ontlening aan naburige dialecten of eventueel ook door interferentie (cf. vooral ook Wolf 1996) te verklaren zijn.

Een niet onbelangrijk gegeven is ten slotte nog het voorkomen van “parasitische” VD’s in constructies als “*gedaan hebben gekund*”, cf. Den Dikken & Hoekstra 1997.

iv. De historische grammatica maakt een onderscheid tussen infinitieven en gerundia (de ‘genominaliseerde’ verschijningsvorm, oorspronkelijk vooral in de datiefomgeving na bepaalde voorzetsels, o.a. *te, van*). Dat verschil is in bepaalde dialecten tot heden blijven bestaan, zij het niet altijd volgens de historische condities. De confrontatie van gegevens uit diverse gebieden levert een bijzonder gevarieerd beeld op (wat typisch geacht wordt voor een relictverschijnsel), cf. Reuland 1990, E. Hoekstra 1993b, 1994c, 1999c en 2000 (allemaal i.v.m. het Fries en het Hollandse Westfries) en Van Marle 1994 (algemeen, over het hele gebied van de Nederlandse dialecten).

Een heel andere problematiek is die gesignaleerd in De Schutter 2000a, waar sterk geïdiomatiseerde (en grotendeels verouderde) adjectivische en substantivische gebruikswijzen van een werkwoordvorm op /e(n)+s/ (b.v. *zwemme(n)s* bij *zwemmen*), vooral in de zuidelijke dialecten van Nederland en België, onder de loep worden genomen (een aantal daarvan zouden heel

goed ook oude datievormen zoals de boven genoemde afgelost kunnen hebben).

- v. In het Nederlands is in de loop van de evolutie een verschil ontstaan tussen een korte en een lange *infinitief* (resp. zonder/met een tot prefix geheranalyseerd *te*). De tweede heeft in de loop van de geschiedenis steeds meer functies van de eerste overgenomen. Kaart 39 van de AND brengt de distributie in beeld van een constructie als “*het is goed Prep. (te) weten*”. Het relict karakter van de *te*-loze constructies komt op die kaart uitstekend uit de verf.

4.2 *Naamvallen bij het nomen*

Naamvallen spelen bij het zelfstandig naamwoord in het hedendaagse Nederlands en zijn dialecten vrijwel geen invloed meer, tenzij als relict (cf. Stroop 1987). In mijn overzicht van 1990 is gebleken dat eigennamen in sommige, vooral Brabantse dialecten, een wat eigenzinnige uitzondering op die regel kunnen vormen. Een nieuwe genitiefachtige constructie, met verdoft possessivum aan de stam geagglutineerd, heeft zich bij eigennamen en andere aanduidingen van personen in vrijwel alle variëteiten van het Nederlands ontwikkeld. Over de gebruiksmogelijkheden van die nieuwe “*vorm*” (tegenover de analytische constructie met *van*): Taeldeman 1995.

4.3 *Onderschikkende elementen als gastheer van gegevens: COMP-flexie en klitisering*

Het is een goed bekend gegeven dat voegwoorden en andere onderschikkende elementen (vragende en betrekkelijke voornaamwoorden en bijwoorden of woordgroepen met adjectivische tegenhangers daarvan) een aantal formele indicatoren aantrekken, die in eerste instantie met het finiete werkwoord en/of het predikaat geassocieerd worden:

- echte flexietekens (het fenomeen van de COMP-flexie of COMP-congruentie), cf. het verschil tussen b.v. West-Vlaams “*da(t) dat kind gedoopt werd*” ⇔ *dan die kinders gedoopt werden*”;
- klitische doffe pronomina, cf. West- en Oost-Vlaams “*dat-ə-hij komt*” ⇔ *da Jan komt*”.

De voorbeelden illustreren dat het in oorsprong om heel verschillende complexen gaat. Toch zijn er dialecten waar de twee verschijnselen, die bijna volledig in dezelfde omstandigheden voorkomen, nauwelijks uit elkaar gehouden kunnen worden; COMP+/*st*/ in zinnen met een tweede persoon ev. in het Fries is historisch absoluut zeker terug te voeren op een combinatie

van de werkwoorduitgang /s/ en de beginconsonant van het gereduceerde subjectspronomen /də < do/; maar dat die dubbele oorsprong nog tot het bewustzijn van de hedendaagse Friessprekende behoort, is erg onwaarschijnlijk. Die overweging i.v.m. het Fries kan m.i. geen voldoende aanleiding zijn om de twee verschijnselen in het algemeen over dezelfde kam te scheren, maar weegt toch wel zo zwaar door, dat ze bij een inventarisering zoals deze in één enkel onderdeel gepresenteerd kunnen worden.

Een apart gegeven is, dat pronomina die als klitisch element bij de COMP geïntegreerd zijn, in de zin nog eens in “volle vorm” herhaald of geredupliceerd kunnen worden. Verplicht is dat nooit, en dat levert, althans oppervlakkig, weer een parallel op tussen COMP-congruentie en klitisering-bij-COMP: in beide gevallen zou volgens velen een analyse met pro-drop van het (eigenlijke) subject mogelijk - nooit verplicht - zijn; zowel het congruentie- als het klitische element zou dan integraal deel zijn gaan uitmaken van het woord op COMP. Er zijn met die hypothese nog behoorlijk wat moeilijkheden. Op deze plaats noem ik er drie: (i) in de Vlaamse dialecten kan het klitische element gebruikt worden zonder een expliciet subject (“*danze (zijder) komen*”: pro-drop?), het congruentiegegeven niet (“*dan *(de mensen/zijder) komen*”; (ii) wellicht nog bezwaarlijker is het feit dat in een groot gebied in Noord-Brabant de imperatief “*komde-gij (maar 's hier)*” geattesteerd is (cf. De Schutter 1997: 57), met klitisch element dus, zoals in de indicatief “*komde-gij?*” terwijl de imperatief zonder expliciet subject in hetzelfde gebied “*kom(d)*” in elk geval zonder sjwa, luidt; (iii) ten slotte dient aangestipt dat in de Oost- en West-Vlaamse dialecten klitisering aantoonbaar zowel de doffe objects- en adverbiale als de subjectspronomen treft: het expliciete (*geredupliceerde*) subjectspronomen volgt immers op al die elementen (b.v. “*dat-ie 't 'r hij over gehad heeft*”). Voor deze problematiek, cf. een aantal artikelen van voor 1990, en nu vooral ook Haegeman 1993a. Ik wens er hier op te wijzen dat klitisering dus een veel ruimer gegeven is dan COMP-flexie (het eerste is gebonden aan het *pronominale* subject, het laatste heeft die beperking ten aanzien van het subject niet).

De buitengewoon complexe problematiek van COMP-congruentie of COMP-flexie en klitisering-bij-COMP is in de periode 1990-2002 o.a. door een aantal linguïsten geëxploreerd ter gelegenheid van een colloquium in het Meertens-Instituut; daarvan zijn de handelingen als aparte publicatie verschenen (E. Hoekstra & Smits 1997a, met inleiding 1997b). We kunnen hier, van binnen en buiten die bundel, een imposante reeks artikelen vermelden, die over een van de stukken problematiek gaan of over allebei; in chronologische volgorde zijn dat: De Geest 1990, Haegeman 1990a en 1991b, Van der Meer 1991, Goeman 1992, Zwart 1992b en 1993, E. Hoekstra 1993c, De Haan 1994,

De Schutter 1994, De Geest 1995, Smessaert 1996, Goeman 1997, De Haan 1997b, J. Hoekstra 1997a, De Schutter 1997, Smessaert 1998, Goeman 2000, De Vogelaer, Neuckermans & Vanden Wyngaerd 2000 en 2002, Van Marle 2000. Daarmee is dit (dubbele) verschijnsel tot veruit het drukst behandelde belangstellingspunt van de Nederlandse syntaxisstudie uitgegroeid, zowel wat het aantal verschillende teksten als wat het aantal betrokken auteurs betreft.

4.4 Mediale constructies en datiefpronomina

Net zoals in het vorige punt komen in dit stukje twee (of, afhankelijk van het gekozen standpunt, zelfs drie) in se verschillende thema's bij elkaar. Gedeeltelijk heeft dat van doen met de "personele unie" in de figuur van de taalkundige die zich in deze periode erg intensief met de twee/drie domeinen bezig heeft gehouden: Leonie Cornips heeft, meestal samen met de romaniste Aafke Hulk of andere romanisten, de diverse verschijnselen vanuit een comparatistische hoek bekeken; telkens blijkt een frappante overeenkomst tussen het taalgebruik in (Nederlands) Limburg en in verschillende Romaanse talen. De Nederlandse gegevens komen uit het door de sprekers als bovenregionaal Nederlands bedoelde taalgebruik in Heerlen, soms worden ook andere gegevens bij de beschouwingen betrokken. Dat het hierbij dus om interferentieverschijnselen gaat (dialect-standaardtaal), impliceert meteen ook aandacht voor sociolinguïstische factoren. Object van de verschillende artikelen is het gebruik van reflexieve "datief"-pronomina in:

- (onvervreembare) possessieve constructies (Cornips 1991): *ze breekt zich het been*;
- aspectisch gemarkeerde constructies van het type *zich een boterham eten* (Cornips & Hulk 1996 en 1999, Hulk & Cornips 2000);
- mediale constructies zoals *die zaal zingt (zich) goed* (Cornips 1996a, Cornips & Hulk 2002).

In de meeste geciteerde teksten zitten ook wel verwijzingen naar andere dan de specifiek genoemde verschijnselen (soms zelfs vrij substantiële taxonomieën). Alle *datief*-verschijnselen spelen ook een prominente rol in Cornips 1994 en 1998c.

Buiten deze context kunnen wij ten slotte ook nog wijzen op E. Hoekstra 1999b, over de *datief van betrokkenheid* in verbinding met zgn. *schakeringspartikels*, b.v. in "*ik heb me daar toch weer wat meegemaakt*" (cf. ook punt 5).

4.5 Constituentenvolgorde in de zin

- i. Vrijwel alle artikelen die in dit punt 4.5 genoemd worden, behandelen dialectverschijnselen in een discours dat in de eerste plaats algemeen-

theoretische doelstellingen heeft. Dat is zeker het geval bij een klein aantal teksten over algemene principes van de zinsvolgorde; vooral de problematiek van de SVO-SOV-(VSO)- status van de Continentaal-Westgermaanse taalvariëteiten, die ook voor 1990 al af en toe de kop opstak, is hierbij een geliefd topic. Boven zijn al een paar merkwaardige VO-achtige constructies in het tweede conjunct van een nevenschikking genoemd (punten i. en ii. van 4.1). Te vermelden zijn Haegeman 1991a, Zwart 1992, E. Hoekstra 1993a, E. Hoekstra & Zwart 1993. In die laatste bijdragen staan de status en de invulling van de CP in de zin centraal; ook hier weer vormt het West-Vlaams de belangrijkste inspiratiebron.

- ii. Onder 3.4 is al enige aandacht besteed aan volgordeverschijnselen bij doffe (geklitiseerde) pronomina. Met name Haegeman 1993a is in dit opzicht speciaal te vermelden.
- iii. Ook de volgorde in de werkwoordelijke eindgroep is al ter sprake geweest in 4.1 (iii); daar gaat het met name over de mogelijke invloed van volgordepatronen op het verschijnsel van de *infinitivus-pro-participio* (IPP). De volgordevariatie in de werkwoordelijke eindgroep van de standaardtaal in resp. Nederland en België is het onderwerp van de sociolinguïstisch studie van Haeseryn 1990. Diverse volgordepatronen in dialecten worden geanalyseerd door Zwart 1995 (over het Stellingwerfs) en door E. Hoekstra 1997a en 1998a; de laatste twee artikelen bevatten ook een stevige geografische component.

De volgorde in de tweeledige eindgroep, zowel met VD als met korte infinitief, wordt geografisch gepresenteerd op de kaarten 17 en 18 van de *AND*. De voorgestelde verdeling is zo flagrant tegengesteld aan alle vorige behandelingen (cf. voor een overzicht De Schutter 1990: 39), dat ze alleen maar te verklaren is door een omwisseling van de gebruikte tekens in de legenda: als het teken voor *zeggen zal* en *gebracht heeft* vervangen wordt door dat voor *zal zeggen* en *heeft gebracht*, en omgekeerd, krijgen wij een bijna perfecte replica van wat uit vroeger werk bekend is. Dat lijkt mij ook in overeenstemming met wat Gerritsen zelf beschrijft in het commentaardeel van de *AND* (deel 1: 34-39).

Een nauw gerelateerd verschijnsel is dat van de *doorbreking van de werkwoordelijke eindgroep* wanneer het syntactische kernwoord vooraan komt. Bij de zgn. *verb-raising* kunnen ruimere delen van de verbale projectie (ruimer dan het verbale kernelement alleen) de verplaatsing naar boven in de boom mee maken. In zijn algemeenheid is dat een zuidelijk verschijnsel. Ook in het laatste decennium heeft het de aandacht gaande gehouden, cf. Hoeksema 1991 (in de eerste plaats historisch), en vooral Haegeman 1994, 1996a, 1998 c en d. De interferentie met het gebruik in

de standaardtaal in België wordt (o.a.) behandeld door Van der Horst 1997 en 2002.

In punt 3.1 is ook al gewezen op de mogelijkheid dat niet-gespecificeerde nomina in sommige *verbraising* constructies met de infinitief samen kunnen smelten bij raising naar *te*, b.v. *dat ze zaten te koffiedrinken*. Dat is echter duidelijk een ander verschijnsel dan wat b.v. in het West-Vlaams mogelijk is (b.v. *dat ze zaten hun koffie te drinken*); in het laatste geval is er geen beperking tot niet-gespecificeerde nomina, en trouwens ook niet tot het direct object, cf. *dat ze zaten over hun kinderen te praten - dat ze zaten met heel veel plezier te babbelen*; verder is in het West-Vlaams en andere zuidelijke dialecten precies *te* een absolute barrière: *te* vormt, net als in de standaardtaal, een eenheid met de infinitief (wat ik boven, in 4.1.v, de *lange infinitief* genoemd heb).

De doorbreking is geografisch een flink stuk ruimer verspreid (ook in noordelijke variëteiten) bij werkwoorden zoals *proberen*, *beginnen* met een lange (*te*)-infinitief, b.v. in *dat ze met z'n tweeën de kast hebben proberen naar beneden te halen*. Het aperte verschil in geografische spreiding heeft sommigen ertoe verleid om hier naar een andere term te gaan zoeken: de *derde constructie* (“derde” vanwege het feit dat die constituenten noch voor de eindgroep in z’n geheel, noch in extrapositie staan) komt ter sprake bij Schuurman & Wierenga 1990, en wordt verder op basis (ook) van dialectmateriaal behandeld door De Haan 1993 en door Hartevelt & E. Hoekstra 1999.

- iv. Extrapositie was in beperkte mate een thema in het vorige *Taal en Tongval*-themanummer over dialectsyntaxis: zowel Braecke 1990 (over dialecten) als Jansen 1990 (over verschillende taalvormen) behandelen het. Later komt het eigenlijk nog nauwelijks opnieuw te voorschijn. Haegeman 1998b is een heel algemene behandeling van het verschijnsel in de Continentaal-Westgermaanse taalvariëteiten.

5. Pragmatische interpretaties van constructies.

Uit mijn overzicht van 1990 bleek dat pragmatische feiten (illocutionele waarde van uitingen, de oppositie tussen thema en rema, tussen topic en focus, enz.) hier en daar wel kunnen leiden tot opmerkelijke analyses van linguïsten die dialectverschijnselen of constructies uit de volkstaal in het algemeen behandelen. Aandacht voor zulke dingen is er in het laatste decennium vrij spaarzaam geweest. Haegeman 1993b heeft het over de interpretatie van het partikel *da* (oorspronkelijk *dan*) na negatieve vragende zinnen, b.v.

“*heeft ze het niet gedaan da?*”. Ook E. Hoekstra 1999b brengt beschouwingen bij de in volkstaal erg frequente combinatie van schakeringspartikels en het “dativisch” pronomen *me*, om een speciale vorm van betrokkenheid aan te geven (cf. punt 4.4). Interactie van partikel en (subjects)-pronomen vinden wij ook nog bij Smessaert 1995, over de eigenaardige West-Vlaamse constructie (of morfologische combinatie?) “*bè-ja-k-gie*”. Het essentiële element bij de pragmatische markering lijkt mij daarbij het toegevoegde tweede-persoonspronomen te zijn; het gebruik daarvan ken ikzelf ook uit het dialect van het noordwesten van de provincie Antwerpen, b.v. “*ja-t-gij, neen-t-gij*”(= *ja/nee natuurlijk (wat dacht je dan wel?)*). Over de verdere verspreiding van die aparte constructie is mij niets bekend.

6. Besluit

Het geboden overzicht zal vooral de in punt 1 geponeerde stelling geïllustreerd hebben, dat dialectgegevens hun weg gevonden hebben naar de syntactische theorievorming. Niemand kan die evolutie betreuren. Toe te juichen is ook de sterk toegenomen aandacht voor interferentie tussen sociaal verschillend gewaardeerde taalvariëteiten; in een maatschappij waar het dialect in de perceptie langzaam aan de status van lichtelijk aftands curiosum krijgt, is die insteek de enige die continuïteit in het taalvariatieonderzoek kan garanderen. Er mogen veel “*Heerlen Dutch*”-projecten volgen!

Veel minder positief lijkt mij de ook al in punt 1 besproken sterk afgenomen belangstelling voor de traditionele taalgeografische benadering, een noodzakelijke component voor wie de distributie van kenmerken over specifieke taalvariëteiten volledig wil doorgronden: vooral het feit dat op het eerste gezicht tegenstrijdige verschijnselen toch naast elkaar voor kunnen komen in één taalsysteem, als gevolg van ontlening aan naburige dialecten, dreigt daarvoor als een vanzelfsprekende correctie op theoretisch gefundeerde uitspraken i.v.m. grammaticaliteit verloren te gaan. Een ander gevaar is dat geïsoleerde verschijnselen uit hun ruimere context gerukt worden; een goed voorbeeld uit het bovenstaande is de interpretatie van geklitiseerde subjectspronomina.

Elke dialectsyntacticus zal daarom het SAND-project een bijzonder warm hart toedragen. Gehoopt mag worden dat die onderneming een nieuwe impuls aan het syntaxisonderzoek in het algemeen zal geven, en dat met name de geografische component opnieuw een plaats naast theoretische bekommernissen zal veroveren.

Bibliografie

- ABRAHAM, WERNER; JOSEF BAYER (hrsg.)
1993 *Dialektsyntax*. Opladen, Westdeutscher Verlag. 272 p.
- AND
zie Gerritsen, Marinel (red. 1990)
- BAKKER, F.
1992 Wi me euver vrouwlu sprik: 'zej' of 'het', 'die' of 'det'. In *Veldeke* 67, 10-15
- BAKKES, P.
1996 *Variatie en verandering in het Montforts. Taalstructurele en sociolinguïstische aspecten van een veranderend dorpsdialect*. Amsterdam, P.J. Meertens-Instituut
- BARBIERS, SJEFF
2002 Microvariation in varieties of Dutch. In Barbiers, Cornips, van der Kleij (eds.)
- BARBIERS, SJEFF; LEONIE CORNIPS; SUSANNE VAN DER KLEIJ (eds.)
2002 *Syntactic Variation*, <http://www.meertens.knaw.nl/books/synmic>
[elektronische publicatie]
- BLOEMHOFF, HENK
1994 De interactie van fonologie en syntaxis in het Stellingwerfs. In G. Booij, J. van Marle (red.), *Dialectfonologie*. Amsterdam, P.J. Meertens-Instituut, 9-19
- BLOEMHOFF, HENK
1995 The times they are a-changin': ook in Drents en Stellingwerfs. In R. Belemans, H.H. van de Wijngaard (eds.), *Het dialectenboek: Dialect in Beweging: 100 jaar na de enquêtes van Willems en Aardrijkskundig Genootschap*. Waalre. Stichting Nederlandse dialecten, 79-96
- BLOM, ELMA; ERIC HOEKSTRA
1996 IPP en werkwoordsvolgorde in het Achterhoeks. In *Taal en Tongval* 48, 72-83
- BRAECKE, CHRIS
1990 'Uit de tang' of +/- prominent? In De Schutter, Gerritsen, Van Bree (red.), 125-134
- BREE, COR VAN
1990 De stabiliteit van de syntaxis en andere taalsectoren. In De Schutter, Gerritsen, Van Bree (red.), 186-210
- BREE, COR VAN
1997 Wat is er met gaan aan de hand? In *Leven in de oudgermanistiek. Jubileumnummer van het mededelingenblad van de vereniging van oudgermanisten, uitgegeven ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de vereniging*. Leiden, 72-77
- BROUWER, DÉDÉ
1996 Morfo-syntactische variatie in het Amsterdams. In R. van Hout, J. Kruijssen (red.), *Taalvariaties - Toonzettingen en modulaties op een thema*. Dordrecht, Foris. 29-40
- COLLEMAN, TIMOTHY
2000 Zullen, gaan of presens. Een verkennend corpusonderzoek naar de toekomst-aanduiders in het (Belgische) Nederlands. In Veronique de Tier, Magda Devos, Jacques van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin, Huldealbum Hugo Ryckeboer* 51-64

- CORNIPS, LEONIE
1991 Possessive object constructions in Heerlen. In F. Drijkoningen, Ans van Kemenade (eds.), *Linguistics in the Netherlands 1991*, 21-30
- CORNIPS, LEONIE
1994 *Syntactische variatie in het Algemeen Nederlands van Heerlen*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam
- CORNIPS, LEONIE
1996 The spread of the reflexive adjunct middle in the Limburg dialects: 1885-1994. In C. Cremers, M. Den Dikken (eds.), *Linguistics in the Netherlands 1996*, 49-60
- CORNIPS, LEONIE
1998a De hardnekkige vooroordelen over de regionale doen + infinitief-constructie. In *Forum der Letteren* 35, 282-294
- CORNIPS, LEONIE
1998b Habitual 'doen' in Heerlen Dutch. In I. Tieken-Boon van Ostade e.a. (red.), *DO in English, Dutch and German*, 83-101
- CORNIPS, LEONIE
1998c Syntactic variation, parameters and social distribution. In *Language variation and change* 10, 1-21
- CORNIPS, LEONIE
2000 Over inherente normen binnen de eigen groep. Hun doen allemaal van die rare woorden, weet je. In *Taal en Tongval* 52, 47-61
- CORNIPS, LEONIE
2002 Variation between the infinitival complementizers *om/voor* in spontaneous speech data compared to elicitation data. In Barbiers, Cornips, van der Kleij (eds.)
- CORNIPS, LEONIE; AAFKE HULK
1996 Ergative reflexives in Heerlen Dutch and French. In *Studia Linguistica* 50, 1-21
- CORNIPS, LEONIE; AAFKE HULK
1999 Affected Objects in Heerlen Dutch and Romance. In *Languages in contrast* 1-2, 191-210
- CORNIPS, LEONIE; AAFKE HULK
2002: Argumentreductie in reflexieve constructies in het Heerlens en in het Romaans. In *Nederlandse Taalkunde* 7, 2-19
- CORNIPS, LEONIE; WILLY JONGENBURGER
2001: Het design en de methodologie van het SAND-project. In *Nederlandse taalkunde* 6, 215-23
- CRAENENBROUCK, JEROEN VAN
2000 Complementierend *van* - een voorbeeld van syntactische variatie in het Nederlands. In *Nederlandse Taalkunde* 5, 133-163
- CRAENENBROUCK, JEROEN VAN; MARJO VAN KOPPEN
2002a Ponominal doubling and the structure of the left periphery in southern Dutch. In Barbiers, Cornips, Van der Kleij (red.)
- CRAENENBROUCK, J. VAN; MARJO VAN KOPPEN
2002b: Subjectdoubling in Dutch dialects. In M. van Koppen, E. Thrift, E.-J. Van der Torre, M. Zimmerman (eds.), *Proceedings of Console IX*, Leiden, SOLE, 54-67

- DEBRABANDERE, FRANS
1998 Ze ronken lijk de bietjes: het bepaald lidwoord in de vergelijking. In *Taal en Tongval* 50, 116-120
- DECROOS, BART
2000 Wat is er met *gaan* aan de hand ...? (Een aanvulling op Van Bree 1997). In Veronique de Tier, Magda Devos, Jacques van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin, Huldealbum Hugo Ryckeboer*, 111-116
- DYK, SIEBREN
1992 Warum gibt es im Westerlauwerschen und Föhrer Friesisch eine nomeninkorporation? In V.F.Fallings, A.G.H. Walker, O. Wilts (Hrsg.), *Friesische Studien I. Beiträge des Föhrer Symposiums zur Friesischen Philologie*. Odense, Odense University press, 143-169
- DYK, SIEBREN
1997 *Noun incorporation in Frisian*. Leeuwarden, Fryske Akademy. Diss. RuG
- EBERT, K.H.; J. HOEKSTRA
1996 The progressive in West Frisian and North Frisian - similarities and areal differences. In *A Frisian and Germanic miscellany. Published in honour of Nil Árhamar on his sixty-fifth birthday*. Odense, Odense University Press, 81-101
- GEERAERTS, D.
1992 Pronominale masculiniseringsparameters in Vlaanderen. In H. Bennis, J.W. de Vries (eds.), *De binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*, Dordrecht ICG publications, 73-84
- GEEST, W.P. DE
1990 Universele grammatica op de Gentse toer. In De Schutter, Gerritsen, Van Bree (red.), 108-124
- GEEST, WIM DE
1995 Cliticization and clitic doubling in East Flemish. In Thomas F. Shannon, Johan P. Snapper (eds.), *The Berkeley Conference on Dutch Linguistics 1993*; Lanham, University Press of America, 151-170
- GERRITSEN, MARINEL
1990 Methodologische aspecten van het onderzoek naar de regionale spreiding van syntactische varianten voor de Atlas van de Nederlandse Dialectsyntaxis (AND). In De Schutter, Gerritsen, Van Bree (red.), 48-62
- GERRITSEN, MARINEL (red.)
1990 *Atlas van de Nederlandse dialectsyntaxis (AND)*. Amsterdam, P.J. Meertens-Instituut, 1991, 2 dln., 114 p., 44 krt.
- GERRITSEN, MARINEL
1993: The methodology of the Syntactic Atlas of Dutch (AND). In Wolfgang Viereck (Hrsg.), *Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses*, Bd. 2, 343-367
- GOEMAN, TON
1992: Voorbeelden van Paardekooper z'n "vaste aansluiting": werkwoordsuffigering in enclise bij monosyllabische werkwoorden, 2^e persoon enkelvoud. In H. Bennis, J.W. de Vries (eds.), *De binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*, 95-106

- GOEMAN, TON
 1997 Historiografie van het onderzoek naar voegwoordvervoeging: een bibliografisch overzicht (1821-1996). In E. Hoekstra, C. Smits (eds.), 112-145
- GOEMAN, TON
 2000 Structurele aspecten van de morfologie van voegwoordvervoeging: mogelijkheden en beperkingen, morfologisch gewicht en MCGG. In Veronique de Tier, Magda Devos, Jacques van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin, Huldealbum Hugo Ryckeboer*, 269-294
- HAAN, GER DE
 1990 De Friese imperativus-pro-infinitivo. In De Schutter, Gerritsen, Van Bree (red.), 87-107
- HAAN, GERMEN J. DE
 1993 The third construction in Frisian. In W. Abraham, J. Bayer (Hrsg.), 117-130
- HAAN, GERMEN J. DE
 1994 Inflection and cliticization in Frisian, *-sto, -ste, -st*. In *North Western European Language Evolution* 23, 75-90
- HAAN, GERMEN J. DE
 1995 Friese taalveranderingen. In R. Belemans, H.H. van de Wijngaard (eds.), *Het dialectenboek: Dialect in Beweging: 100 jaar na de enquêtes van Willems en Aardrijkskundig Genootschap*. Waalre. Stichting Nederlandse dialecten. 65-79
- HAAN, GERMEN J. DE
 1997a Contact-induced changes in Modern West Frisian. In *Us wurk* 46, 61-89
- HAAN, GERMEN J. DE
 1997b Voegwoordcongruentie in het Fries. In E. Hoekstra, C. Smits (red.), 50-67
- HAEGEMAN, LILIANE
 1990a Subject pronouns and subject clitics in West Flemish. In *Linguistic Review* 7, 333-363
- HAEGEMAN, LILIANE
 1990b The syntax of motional *goan* in West Flemish. In R. Bok-Bennema, P. Coopmans (eds.), *Linguistics in the Netherlands 1990*. Dordrecht, Foris, 81-90
- HAEGEMAN, LILIANE
 1991a On the relevance of clitic placement for the analysis of subject initial verb second in West Flemish. In *Rivista di grammatica generativa* 19, 59-102
- HAEGEMAN, LILIANE
 1991b Subject clitics and clitic doubling in West Flemish. In H. Van Riemsdijk, L. Rizzi (eds.), *Clitics and their hosts*. Tilburg ESF-Eurotype / Themagroup 8 clitics. 99-154
- HAEGEMAN, LILIANE
 1992a Negation in West Flemish and the Neg criterion. In *Proceedings NELS 22*, 195-208
- HAEGEMAN, LILIANE
 1992b *Theory and description in generative syntax: a case study in West Flemish*. Cambridge University Press. XVII-244p.
- HAEGEMAN, LILIANE
 1993a Some speculations on argument shift, clitics and crossing in West Flemish. In W. Abraham, J. Bayer (Hrsg.), 131-160

- HAEGEMAN, LILIANE
1993b The interpretation of the particle 'da' in West Flemish. In *Lingua* 90, 111-128
- HAEGEMAN, LILIANE
1993c The morphology and distribution of object clitics in West Flemish. In *Studia Linguistica* 47, 57-94
- HAEGEMAN, LILIANE
1994 Verb raising as verb projection raising: some empirical problems. In *Linguistic Inquiry* 25, 509-522
- HAEGEMAN, LILIANE
1996 Finite V-movement in embedded clauses in West Flemish. In *South African Journal of Linguistics* Suppl. 29
- HAEGEMAN, LILIANE
1997 The syntax of N-words and the NEG criterion. In Danielle Forget e.a. (eds.), *Negation and Polarity: syntax and semantics*, Amsterdam, Benjamins, 115-137
- HAEGEMAN, LILIANE
1998a De distributie van het negatieve morfeem 'en' in het Westvlaams. In W.G. Klooster e.a. (red.), *Eerste Amsterdams Colloquium Nederlandse taalkunde*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 73-100
- HAEGEMAN, LILIANE
1998b Extraposed clauses in West Germanic SOV languages. In M. Starke, E. Haerberli (eds.), *Geneva Generative Papers* 6.1, 61-70
- HAEGEMAN, LILIANE
1998c Verb movement in embedded clauses in West Flemish. In *Linguistic Inquiry* 29, 631-656
- HAEGEMAN, LILIANE
1998d V-positions and the middle field in West Flemish. In *Syntax* 1, 259-299
- HAEGEMAN, LILIANE
2002 Some notes on DP-internal negative doubling. In Barbiers, Cornips, Van der Kleij (red.)
- HAEGEMAN, LILIANE; R. ZANUTTINI
1996 Negative concord in West Flemish. In A. Belletti, L. Rizzi (eds.), *Parameters and Functional Heads*. Oxford, Oxford University Press, 117-180
- HAESERYN, W.
1990 *Syntactische normen in het Nederlands, een empirisch onderzoek naar volgorde-variantie in de werkwoordelijke eindgroep*. Diss. KUN
- HAESERYN, W.
1996: Grammaticale verschillen tussen het Nederlands in België en het Nederlands in Nederland. In R. van Hout, J. Kruijssen (red.), *Taalvarianties - Toonzettingen en modulaties op een thema*. Dordrecht, Foris. 109-126
- HARTEVELT, AMY; ERIC HOEKSTRA
1999 De derde constructie. In *Tabu* 29, 179-184
- HENDRIKX, A.W.L.P
1997 Het voegwoord 'tot' ten onrechte miskend in het Venloos. In *Veldeke* 72, 76

- HOEKSEMA, JACK
1991 Suppression of a word-order pattern in Westgermanic. In Jaap van Marle (ed.), *Historical Linguistics 1991: papers from the 10th International conference on historical linguistics*. Amsterdam, Benjamins, 153-174
- HOEKSTRA, ERIC
1992 Generative grammar meets dialectal variation In D. Gilbers, S. Looyenga (eds.), *Language and Cognition 2*, 133-143
- HOEKSTRA, ERIC
1993a Dialectal variation inside CP as parametric variation. In W. Abraham, J. Bayer (Hrsg.), 161-179
- HOEKSTRA, ERIC
1993b Over de implicaties van enkele morfo-syntactische eigenaardigheden in West-Friese dialecten. In *Taal en Tongval 45*, 135-154
- HOEKSTRA, ERIC
1993c Some implications of number agreement on COMP. In F. Drijkoningen, K. Hengeveld (eds.), *Linguistics in the Netherlands 1993*, 61-68
- HOEKSTRA, ERIC
1994a Oer de oerienkomst tusken de dialekten fan Noard-Hollân en it Frysk. In *Philologia Frisica 13*, 81-103
- HOEKSTRA, ERIC
1994b Overtollige voegwoorden en de volgorde of + *interrogativum/relativum*. In *De Nieuwe Taalgids 87*, 314-321
- HOEKSTRA, ERIC
1994c Positie- en bewegingsaspect bij selectie van de infinitief op -e of -en in het West-fries en het Fries. In *Taal en Tongval 46*, 66-73
- HOEKSTRA, ERIC
1994d Woordvolgorde en het infinitivus-pro-participio effect in het Zaaans. In *Taal en Tongval 46*, 132-141
- HOEKSTRA, ERIC
1996 Veel of een bult, 'veel' als een negatief-polair item in het Noordoosten. In *Driemaandelijkse Bladen 48*, 189-193
- HOEKSTRA, ERIC
1997a Over de werkwoordsvolgorde 'dat hij komen kijken is'. In *Tabu 27*, 171-177
- HOEKSTRA, ERIC
1997b Passieve causatief en passieve perceptief. In *Tabu 27*, 124-128
- HOEKSTRA, ERIC
1997c Selectierestricties van het hulpwerkwoord 'komen'. In *Tabu 27*, 48-56
- HOEKSTRA, ERIC
1997d Werkwoorden van rust in het Ruinens en varianten in de Germania. In *Driemaandelijkse Bladen 49*, 97-112
- HOEKSTRA, ERIC
1998a Analysing linear asymmetries in the verb clusters in Dutch and Frisian and their dialects. In D. Beerman, D. LeBlanc, H. Van Riemsdijk (eds.), *Rightward Movement*. Amsterdam, Benjamins, 153-169

- HOEKSTRA, ERIC
1998b Nomenincorporatie in finiete werkwoordsvormen en de methodologie van het vragen stellen. In *Tabu* 28, 88-97
- HOEKSTRA, ERIC
1999a De opkomst van het aspektuele hulpwerkwoord 'liggen'. In *Tabu* 29, 43-47
- HOEKSTRA, ERIC
1999b Schakeringspartikels en gevoelsmodaliteiten. In *Tabu* 29, 97-102
- HOEKSTRA, ERIC
1999c Uitgang van infinitief na modaal hulpwerkwoord en na 'te'. In *Tabu* 29 141-146
- HOEKSTRA, ERIC
2000 Grammaticale functies van -E en -EN in het Westfries en het Fries en taalcontact-gestuurde veranderingen. In *Taal en Tongval* 52, 136-149
- HOEKSTRA, ERIC; CAROLINE SMITS
1997b Vervoegde voegwoorden in de Nederlandse dialecten: een aantal generalisaties. In E. Hoekstra, C. Smits (red.), 6-30
- HOEKSTRA, ERIC; CAROLINE SMITS (red.)
1997a *Vervoegde voegwoorden: lezingen gehouden tijdens het Dialectsymposium 1994; onder red. van E. Hoekstra en C. Smits*. Amsterdam, P.J. Meertens-Instituut, 145 p.
- HOEKSTRA, ERIC; WILLEM TAANMAN
1996 Een West-Friese gradatie van het infinitivus-pro-participio effect. In *Nederlandse Taalkunde* 1, 13-25
- HOEKSTRA, ERIC; JAN-WOUTER ZWART
1993 De structuur van de CP: functionele projecties voor topics en vraagwoorden in het Nederlands. In *Spektator* 23, 191-212
- HOEKSTRA, JACK
1991 Expletive der and resumptive pro in Frisian. In *Leuvense Bijdragen* 80, 61-80
- HOEKSTRA, JACK
1994 Pronouns and case. On the distribution of Frisian 'harren' and 'se' 'them'. In *Leuvense Bijdragen* 83, 47-65
- HOEKSTRA, JACK; L. MARACZ
1989 Some implications of T-to-C-movement in Frisian. In H. Bennis, A. van Kemenade (eds.), *Linguistics in the Netherlands 1989*. Dordrecht, Foris, 81-90
- HOEKSTRA, JARICH
1997a Pro-drop, clitisering en voegwoordcongruentie in het Westgermaans. In E. Hoekstra, C. Smits (red.), 68-86
- HOEKSTRA, JARICH
1997b *The syntax of infinitives in Frisian*. Fryske Akademy
- HORST, J.M. VAN DER
1997: Over en naar aanleiding van Zuid-Nederlandse doorbrekingen. In *Taal in tijd en ruimte*, 299-307
- HORST, J.M. VAN DER
2002 Geschiedenis van een taalnorm: de doorbroken werkwoordelijke eindgroep. In *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 112, 529-556

- HOUT, ROELAND VAN
1996 Waar kwamen hun onze taal binnen? In R. van Hout, J. Kruijsen (red.), *Taalvariaties. Toonzettingen en modulaties op een thema*. Dordrecht, Foris, 143-156
- HOUT, ROELAND VAN
1999 Waarom veroveren 'hun' onze taal?: sociale en taalkundige verklaringen voor de opkomst van een subjectspronomen. In *Thema's en trends in de sociolinguïstiek 3. Toegepaste taalwetenschap in artikelen 2*, 75-86, 101
- IJBEMA, A.
1997 Der IPP-Effekt im Deutschen und Niederländischen. In *GAGL* 40, 137-163
- JANSEN, FRANK
1990 Tangconstructies en geen reactie daarop. In De Schutter, Gerritsen, Van Bree (red.), 135-151
- LANGENDONCK, W. VAN
1995 De functie van relativa in een Zuidbrabants dialect. In J. Cajot, L. Kremer, H. Niebaum (eds.), *Lingua Theodisca*, 433-440
- LANGERWERF, L.
1994 Brabants die is deelbaar. In *Onze taal* 63, 181
- MARLE, JAAP VAN
1994 Oppervlakte-gelijkvormigheid als conditionerende factor bij taalverandering: iets over de resten van het gerundium in het Middelnederlands en de Nederlandse streektaalen. In *Taal en Tongval* 46, 14-32
- MARLE, JAAP VAN
2000 Voegwoordcongruentie of enclitische vormvariatie? De informele registers van de standaardtaal als lakmoesproef. In Steven Gillis, Jan Nuyts, Johan Taeldeman (red.), *Met taal om de tuin geleid*, 425-435
- MEER, G. VAN DER
1991a The conjugation of subclause introducers: Frisian -st. In *North-Western European Language Evolution* 17, 63- 74
- MEER, G. VAN DER
1991b The subclause signal -t in Frisian. Its origin and function. In *Leuvense Bijdragen* 80, 43-59
- NUYTS, JAN
1995 Subjectspronomina en dubbele pronominale constructies in het Antwerps. In *Taal en Tongval* 47, 43 - 58
- PAARDEKOOPEL, P.C.
1990 Een voegwoordraadsel: *lat* 'dat'. In *Taal en Tongval* 42, 61-67.
- PAARDEKOOPEL, P.C.
1993a "Een Waterlandsche Trijn zat eens ajuin en schelde". In *Leuvense Bijdragen* 82, 145-171
- PAARDEKOOPEL, P.C.
1993b Jaak/neenik enz. In *Tabu* 23, 143-170
- PANNEKEET, J.
1995 *Het Westfries: inventarisatie van dialectkenmerken*. Wormerveer: Noord-Holland

- REULAND, E.J.
1990 Infinitieven in het Fries en de aard van functionele categorieën. In *Interdisciplinair Tijdschrift voor Taal- en Tekstwetenschap* 9, 287-309
- ROOIJ, J. DE
1989 “Zo’n dingen zeggen ze hier (niet); regionale verschillen in het gebruik van zo’n en zulke”. In S. Theissen, J. Vromans (red.), *Album Moors. Een bundel opstellen aangeboden aan Joseph Moors ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag*, 181-202
- ROOIJ, J. DE
1990a Over hun en hen, en hun. Vorm en functie van de niet-gereduceerde voorwerpsvormen van het persoonlijk voornaamwoord in de derde persoon meervoud, in standaardtaal, ouder Nederlands en dialect. In *Taal en Tongval* 42, 107 - 147
- ROOIJ, J. DE
1990b Regionale variatie in het gebruik van er I. In G. de Schutter, M. Gerritsen, C. van Bree (red.), 63-73
- ROOIJ, J. DE
1991a ‘Ik had al moeten eindigen’ vs. ‘Ik moest al geëindigd hebben’. In *GRAMMA* 15, 235-246
- ROOIJ, J. DE
1991b Regionale variatie in het gebruik van er II. In *Taal en Tongval* 43, 18-46.
- ROOIJ, J. DE
1991c Regionale variatie in het gebruik van er III. In *Taal en Tongval* 43, 113-136.
- RYCKEBOER, H.
1995 ‘t Viel een neusdoek brachten mijn zatte: dialectverlies in West- en Oost-Vlaanderen. In: R. Belemans, H.H.A. van de Wijngaard (red.), *Het Dialectenboek 3: Dialect in beweging: 100 jaar na de enquêtes van Willems en Aardrijkskundig Genootschap*. Waalre, Stichting Nederlandse Dialecten, 237 - 252
- RYCKEBOER, H.
1998 Substituting *doen* in tag questions and short replies in southern Dutch dialects’ In I. Tiekens-Boon van Ostade e.a. (eds.), 65-81
- SCHUTTER, G. DE
1990 De studie van de syntaxis van Nederlandse en Friese dialecten. In G. de Schutter, M. Gerritsen, C. van Bree (red.), 10-47
- SCHUTTER, G. DE:
1991 Samenstelling en analytische uitdrukking: ‘pijn in/aan X ⇔ X-pijn’. In *Taal en Tongval* 43, 1-17.
- SCHUTTER, G. DE
1992a. Partitief of kwantitatief ‘er’, of over de verklaring van syntactische variatie. In *Taal en Tongval* 44, 15-26
- SCHUTTER, G. DE
1992b. Persoonlijke voornaamwoorden in het Antwerps. In: H. Bennis, J.W. de Vries (eds.), *De binnenbouw van het Nederlands, Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*. Dordrecht, ICG publications, 343 - 352
- SCHUTTER, GEORGES DE
1994 Voegwoordflexie en pronominale clitisering: waarin Vlaams en Brabants (bijna) elkaars tegengestelden zijn. In *Taal en Tongval* 26, 108-131

- SCHUTTER, GEORGES DE
 1995a Samenvolpatronen bij pronomina in de Nederlandse dialecten. In J. Cajot, L. Kremer, H. Niebaum (eds.), *Lingua Theodisca*, 477-483
- SCHUTTER, GEORGES DE
 1995b Werkwoordvolgorde en het IPP-effect in het Nederlandse taalgebied. In *Taal en Tongval* 47, 31-39
- SCHUTTER, GEORGES DE
 1997a Incorporatie-in-C in de Vlaamse en de Brabantse dialecten. In E. Hoekstra, C. Smits (red.), 31-49
- SCHUTTER, GEORGES DE
 1997b De imperatief in de moderne Nederlandse dialecten. In *Taal en Tongval* 49, 31-60
- SCHUTTER, GEORGES DE
 2000a De gerundium- en participiumvorm op /s/, een relict in het Nederlands. In Veronique de Tier, Magda Devos, Jacques van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin, Huldealbum Hugo Ryckeboer* 167-178
- SCHUTTER, GEORGES DE
 2000b Systeem en ontlending in taal: nog eens het IPP-effect. In *Taal en Tongval* 52, 208-228
- SCHUTTER, G. DE; M. GERRITSEN; C. VAN BREE (red.)
 1990 *Dialectsyntaxis. Taal en Tongval, Themanummer 3*. [Inleiding: 'Syntaxis: een groeipool van de dialectologie', 1-9]
- SCHUURMAN, I.; A. WIERENGA
 1990 Het Gronings: 'Verb-raising' in soorten en maten. In G. de Schutter, M. Gerritsen, C. van Bree (red.), 74-86
- SLEEMAN, P.
 1998 The quantitative pronoun er in Dutch dialects. In S. Barbiers, J. Rooryck, J. van de Weijer (eds.), *Small words in the big picture, Squibs for Hans Bennis*. Leiden: Holland Institute of Generative Linguistics, 107 - 111
- SMESSAERT, HANS
 1995 Morfo-syntaxis van het Westvlaamse bè-jaa-k-gie. In *Tabu* 25, 45-60
- SMESSAERT, HANS
 1996 Pronominal cliticization in West Flemish. In E. Schiller, E. Steinberg, B. Need (eds.), *Autolexical Theory. Ideas and Methods*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 241-289
- SMESSAERT, HANS
 1998 Pronominal cliticization in West Flemish. In Eric Schiller, Elisa Steinberg, Barbara Need (eds.), *Autolexical Theory: ideas and methods*. Berlin, Mouton de Gruyter, 241-289
- STROOP, JAN
 1987 Naamvallen, resten en relicten. In *Heemkundige Kring Verschaer*, 5 nr. 4, 4-13
- SWIGGERS, PIERRE
 1990. Een dimunitiefpronomen: əməkəs. In *Taal en Tongval* 42, 159-161
- SWIGGERS, PIERRE
 1992 The preposition 'vei' in the Louvain dialect as clause introducer. In *Leuvense Bijdragen* 81, 411-418

- TAELEDAMAN, JOHAN
1995 Jan z'n. In *Taal en Tongval* 47, 221-228
- TIEKEN-BOON VAN OSTADE; INGRID, MARIJKE VAN DER WAL; ARJAN VAN LEUVENSTEIJN (eds.)
1998 *DO in English, Dutch and German: history and present-day variation*. Amsterdam, Stichting Neerlandistiek VU; Münster, Nodus Publikationen, 1998. 170p.
- VANDEWEGHE, WILLY
2000 Pronominale reduplicatie: een spoor in het AN. In Veronique de Tier, Magda Devos, Jacques van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin, Huldealbum Hugo Ryckeboer*, 439-443
- VERVERS, C.
1995 't Verval of evolutie van 't dialek. In *Veldeke* 70, 92-93
- VOGELAER, GUNTHER DE; ANNEMIE NEUCKERMANS; GUIDO VANDEN WYNGAERD
2000 Voegwoordcongruentie in de Vlaamse dialecten. In Veronique de Tier, Magda Devos, Jacques van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin, Huldealbum Hugo Ryckeboer*, 213-221
- VOGELAER, GUNTHER DE; ANNEMIE NEUCKERMANS; GUIDO VANDEN WYNGAERD
2002 Complementizer Agreement in the Flemish Dialects. In Barbiers, Cornips, Van der Kleij (red.)
- VRIENDT, SERA DE
1995 Voegwoordelijke partikels en Frans/Nederlandse codewisseling in het Brussels. In *Van geen kleintje vervaard*. VUBPress, Brussel, 189-207
- WOLF, H.
1996 IPP en morfologische markering. In *Tabu* 26, 34-40
- WYNGAERD, G. VANDEN
1994 IPP and the Structure of Participles. In *GAGL* 37, 265-276
- ZAALBERG, C.A.
1995 Hunnofobie is hypercorrect. In *Onze Taal* 64, 247
- ZWART, C.J.-W.
1995 A note on verb clusters in the Stellingwerf dialect. In M. den Dikken, K. Hengeveld (eds.), *Linguistics in the Netherlands 1995*. Amsterdam, Benjamins. 215-226
- ZWART, C.J.W.
1992a Subject Initial Verb Second in West Flemish: A Reply to Haegeman. In *GAGL* 35, 72-91
- ZWART, J.W.
1992b Verb-Movement and Complementizer Agreement. In *GLOW Newsletter* 26, 58-59
- ZWART, JAN WOUTER
1993 Clues from dialect syntax: complementizer agreement. In W. Abraham, J. Bayer (Hrsg.), 246-270
- ZWART, JAN-WOUTER
2000 Ikke en de default-naamval: een reactie op Hoeksema. In *Tabu* 30, 175